

בס"ד, תשרי תשפ"ב

דבר תורה לפרשת וילך – הרב ד"ר יהודה זולדן

פרשת המלך ופרשת הקהל

הקהל את העם... תקרא את התורה הזאת

בפרשתנו, הצו לקיים את מצוות הקהל, בסוכות שבמוצאי שנת השמיטה:

ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות. בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלוֹקֵיךְ במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלוֹקֵיכֶם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלוֹקֵיכֶם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה (דברים לא, י-יג)

הפרטים המרכיבים את המעמד מוזכרים בבירור בפסוקים: הזמן, המקום, הנוכחים, המטרה, חוץ מדבר אחד: "תקרא את התורה הזאת". מי הוא הקורא, מי עומד בראש המעמד? מסורת חז"ל היא שהמלך, המרכיב השלטוני שעוסק בעניני החולין (כלכלה, צבא וכד'), הוא זה שעומד בראש המעמד וקורא בתורה. פרשנים מציעים הסברים שונים למקורה של מסורת זו, כמו למשל העובדה שמשה רבנו הוא שציוה על כך את יהושע בן נון, ויהושע מעמדו כמלך (תוס' יום טוב למשנה סוטה ז, ח). הרמב"ם אף הוא הציג את מצות הקהל באותו אופן. עיקרה של המצוה היא ההתקהלות של הכל לשם שמיעת התורה, ושאלת מי הקורא וכל מה שקשור לקריאה עצמה, היא משנית:

שצונו להקהיל את העם כלו בשני מסוכות בכל מוצאי שמיטה, ולקרוא קצת פרשיות ממשנה תורה באזניהם והוא אמרו יתעלה "הקהל את העם האנשים והנשים והטף", וזו היא מצות הקהל... וכבר התבאר משפטי מצוה זו, כלומר איך יקרא, ומי יקרא, ואי זה דבר יקרא, בשביעי ממסכת סוטה (לב ע"א; מא ע"א) (ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה טז)

המלך הקורא, וסדר הקריאה, כל אילו הם ממשפטי המצוה, מהפרטים ההלכתיים שלה, אך לא מהמגדרת מהות המצוה.¹

המלך או העם

עיון בדברי תנאים, מלמד שההדגשה היא אחרת. כותרתה של המצוה היא: "פרשת המלך". המשנה במסכת סוטה פרק ז, עוסקת במצוות שיש צורך לומר דבר מה: "אלו נאמרין בכל לשון... קריאת שמע ותפילה... ואלו נאמרין בלשון הקודש מקרא ביכורים, וחליצה, ...פרשת

¹ כך גם כותב הרמב"ם בהלכות חגיגה. בהקדמה להלכות כותב: "להקהיל את העם בחג הסוכות במוצאי שמיטה", וכך בפרק ג שם הוא עוסק בהלכות הקהל. בהלכות א-ב הוא עוסק בהגדרת המצוה ויעדיה, הזמן, החיובים והפטורים, ורק בה"ג כשהוא עוסק בפרטים המרכיבים את המעמד הוא מצין שהמלך הוא זה שקורא. מו הרמב"ם, כותב גם ספר החינוך מצוה תריב. בהגדרת המצוה, ובהסבר שורשיה-טעמיה, הוא אינו מזכיר כלל את העובדה שהמלך הוא זה שעומד בראש המעמד. רק כשהוא עוסק בדיני המצוה הוא כותב שהמלך הוא שקורא.

המלך" (משנה סוטה ז, א). המשניות שבמהלך הפרק מרחיבות באותן שנאמרות בכל לשון. המשנה העוסקת ב"פרשת המלך", מתארת בהרחבה את סדר המעמד כולו, לא רק את הקריאה עצמה:

פרשת המלך כיצד? מוצאי יום טוב הראשון של חג, בשמיני, במוצאי שביעית, עושין לו בימה של עץ בעזרה, והוא יושב עליה. שנאמר: "מקץ שבע שנים במועד". חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן נותנה לכהן גדול, וכהן גדול נותנה למלך, והמלך עומד ומקבל, וקורא יושב. אגריפס המלך עמד וקבל, וקרא עומד, ושבוהו חכמים. וכשהגיע ל"לא תוכל לתת עליך איש נכרי" זלגו עיניו דמעות. אמרו לו: אל תתיירא אגריפס, אחינו אתה, אחינו אתה, וקורא מתחילת "אלה הדברים" עד "שמע", ו"שמע", "והיה אם שמוע", "עשר תעשר", "כי תכלה לעשר", ופרשת המלך, וברכות וקלות, עד שגומר כל הפרשה. ברכות שכהן גדול מברך אותן (משנה סוטה פ"ז מ"ז), המלך מברך אותן, אלא שנותן של רגלים תחת מחילת העון (משנה סוטה ז, ח)

המשנה העוסקת בהקהל, מתמקדת במלך. בבימה המוקמת בשבילו, סדר העברת ספר התורה אליו, ומכאן שמעמדו גבוה אף מהכהן הגדול, האופן בו הוא מקבל את הספר, והאם הוא קורא בישיבה או בעמידה. רק בסיפא, מפרטת המשנה מהן הפרשות שהמלך היה קורא במעמד, וכן הברכות. הסיפור על המקרה המסויים שקרה עם אגריפס שבכה בעת הקריאה, לא אמור ללמד דבר על סדר המעמד בכל הפעמים בהם הוא מתקיים, ובכל זאת הוא משאיר את הרושם שהקריאה נועדה למלך עצמו, על מנת לעורר אותו על הליכותיו ועל מעמדו.² ניתן אמנם להסביר שהכותרת "פרשת המלך" איננה נועדה להכתיר את המעמד כולו, אלא שאגב העיסוק בתוכן הקריאה, הרחיבה המשנה ופירטה את סדר המעמד כולו. ובכל זאת, קשה להתעלם מהמיקוד במלך, במעמדו ובמעשיו בעת מצות הקהל.

"פרשת המלך" היא הכותרת של המצוה כולה, אך היא גם שמה של אחת הפרשיות שהמלך היה קורא במהלך המעמד. הפסוקים בהם מצווה התורה למנות מלך, מצוות העשה ולא תעשה בהם הוא מצווה (דברים יז: יד-כ), מכונים אף הם במשנה זו: "פרשת המלך". ניתן ללמוד מכאן שהקריאה במעמד הקהל, הנקראת כולה "פרשת המלך", מכוונת לכך שעיקר הקריאה מכוונת לאותם פסוקים העוסקים במצווה למנות מלך וסמכויותיו.³ תנאים אחרים מכתירים את הפסוקים העוסקים במצות הקהל בכותרת אחרת- "פרשת הקהל":

לעת זקנותו של רבי יהושע נכנסו תלמידיו לבקרו. אמר להם: בני, מה חידוש היה לכם בבית המדרש? אמרו: תלמידך אנו, ומימך אנו שותים. אמר להם: ח"ו שאין דור יתום של חכמים. שבת של מי היתה? אמרו לו: שבת של רבי אלעזר בן עזריה היתה. אמר להם ובמה היתה ההגדה היום? אמרו: בפרשת הקהל את העם האנשים והנשים והטף (אבות דרבי נתן נוסחא א פרק יח; ב' חגיגה ג ע"א; במדבר רבה [וילנא] יד, ד)⁴

בהמשך הם מעבירים לו את תכני הדרשות בפרשת הקהל שנמסרו באותו יום בבית המדרש. הדרשות עוסקות במטרת בואם של האנשים הנשים והטף: "אנשים באים ללמוד, ונשים לשמוע, טף למה הם באים? כדי לתת שכר טוב למביאיהם". דרשה אחרת עוסקת ביחס בין ישראל והקב"ה על בסיס פסוק שהיו קוראים במעמד הקהל: "את ה' האמרת היום... וה' האמירך היום" (דברים כו, יז-יח). אמר להם

² גם בתוספתא (ת' סוטה [ליברמן] פ"ז הי"ג-ה"ז), ההתמקדות היא במלך, אם כי אין היא מסודרת ומפורטת כמו המשנה. בתוספתא בולט האיזכור של פסוקים ממעמד הדומה מאד למעמד הקהל, שעזרא עשה בתחילת הבית השני (נחמיה ח).

³ במקור נוסף ובהקשר אחר, מכונים פסוקים אילו: "פרשת המלך": "יר' יוסי אומר: כל האמור בפרשת המלך, מותר בה" (ת' סנהדרין [צוקרמאנדל] פ"ד ה"ה; ב' סנהדרין כ ע"ב). גם הפסוקים בהם נאמר איזה קרבן מביא נשיא שחטא בשגגה (ויקרא ד, כב-כו) מכונים "פרשת המלך" (י' מגילה פ"א ה"ב: עב, א; י' הוריות פ"ג ה"ב: מז, ג [ב' הוריות י ע"א]).

⁴ אזכור נוסף למעמד הקהל בדברי תנאים, הוא באשר לדחיית המעמד אם הוא חל בשבת: "והקהל מאחרין ולא מקדימין" (מ' מגילה פ"א מ"ג). גם כאן אין המעמד מכוונה פרשת המלך, כי הנושא הוא לא הפסוקים הנקראים, אלא ההתקלות עצמה.

הקדוש ברוך הוא לישראל: אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם". דרשה נוספת היא על פסוק מספר קהלת, שיתכן מאד שאף בספר זה היו קוראים במעמד הקהל.⁵ אין איזכור כלל למלך ולמעמדו בעת קיום מצות הקהל.

קריאת המלך ומצות הקהל

יש ממוני המצוות שמנו שתי מצוות הקשורות למעמד הקהל:

קריאת המלך- צוה הב"ה שיקרא ספר אלה הדברים בהקהל (הרב אליעזר ממיץ, ספר יראים סימן רסו [דפוס ישן - רפט])

מצות הקהל- צוה הב"ה כשיקרא המלך את התורה שיבואו כולם לשמוע (הרב אליעזר ממיץ, ספר יראים סימן תלג [דפוס ישן - רצ])⁶

ואכן, שני היבטים למצוות הקהל. האחד, ההתכנסות של כל העם לשמיעת הקריאה בתורה, להתחדש בקבלתה כעם אחד. הרמב"ם שהצביע על עיקרה של המצוה בהתכנסות, וראה ערך משני בשאלה מי עומד בראש המעמד, עקבי בכך גם כשהוא מטעים את טעמה של מצות הקהל:

וטעם תועלת החג הוא ידוע, למה שיגיע לאדם מן הקבוץ ההוא, מהתחדש התורה בהפעלות ההוא, והתאהב בני אדם וחברה קצתם אל קצתם, וכל שכן מצות הקהל אשר טעמה מפורש "למען ישמעו" (ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק מו)

מדובר על התכנסות של כל העם כחברה וכציבור, שמטרתה לימוד תורה בהמון, ואיחוד העם סביב התורה ומצוותיה. העובדה שהמלך עומד בראש, היא משנית וטכנית. מאחר ומדובר על התכנסות של כל העם והמלך הוא זה שעומד בראש העם, מוטל עליו לארגן את המעמד, ולשמש השליח המביא את דבר האל (רמב"ם הל' חגיגה ג, ו).⁷ ההדגש הוא במחויבות האישית של כל הנוכחים לשמירת התורה, ובאחדות העם לשם שמירתה.

היבט שני הוא בכך שמדובר על מעמד לאומי לא רק חברתי. המלך עומד בראש, כי תפקידו במעמד מהותי, לא טכני. המסר הוא שעם ישראל כלאום בארצו, כשבית המקדש במרכזו, מקבל את התורה מחדש כעם. מצוות התורה ניתנו לכל אדם כפרט, ובנוסף יש בתורה מצוות שחובת קיומם היא כעם, בארץ ישראל, ובמיוחד עם כיוון מדינה ובה מנהיגות שלטונית. הקריאה בתורה של המלך למול כל ישראל בהתכנסות ההמונית הזו, יחד עם הכבוד והמעמד המיוחד הניתן לו בה, מלמד על המחויבות של מנהיגיה ותושביה, להנהיג את

⁵ באשר לקריאת ספר קהלת במעמד הקהל, ראה בספרי: מועדי יהודה וישראל, "מעמד הקהל וקריאת התורה בבית כנסת", מרכז שפירא תשס"ד, עמ' 170-195.

⁶ קדמו לו: הרב שמעון קיירא, ספר הלכות גדולות, עשה קסב, ופרשיות סה; הרב סעדיה גאון, עשין טז. רש"י למשל, מזהה בין השמות השונים של המעמד: "פרשת המלך... היא פרשת הקהל" (סוטה לב ע"א, רש"י ד"ה פרשת).

⁷ עיון ברמב"ם בהל' חגיגה פרק ג, שם הוא עוסק בהלכות הקהל, מלמד שהרמב"ם שינה מנוסח המשנה, והמעיט מההתמקדות במלך. למשל, במשנה נאמר: "עושין לו בימה" (משנה סוטה פ"ז מ"ח). ההדגש הוא במילה "לו". ואילו הרמב"ם כתב: "ומביאין בימה גדולה" (הל' חגיגה ג, ד), והשמיט את המילה "לו". אם המעמד חל בשבת הוא נדחה, כי לא ניתן לתקוע בחצוצרות שנועדו להקהיל את העם (שם ז), ולא בשל הבימה של המלך שתדחוק את העזרה (ראב"ד שם). הרחיב בכך בשיטת הרמב"ם: הרב צבי יהודה קוק, "לביור מהותה של מצות הקהל", לנתיבות ישראל, ירושלים תשל"ט, ב, עמ' ק-קב; הרב שלמה אבינר, "הקהל ומלכות", ספר הקהל (עורך: יהודה זולדן), כפר דרום תשס"א, עמ' 341-356.

חיי המדינה באורה של תורה, בצדק וביושר "ליראה את ה' אלוקיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה" (דברים לא, יג).